

Van het oudste hofje en de jongste kathedraal

Een wandeling door katholiek Haarlem

In veel steden in ons bisdom zijn sporen van de katholieke geschiedenis terug te vinden. Sommige zeer opvallend, zoals kerken en kloosters, andere subtieler, zoals verwijzingen in gevelstenen of achter voordeuren. Ga met deze rubriek in de hand op stap en laat u verrassen! Aflevering vijf brengt ons naar hofjesstad Haarlem.

In kort bestek

In de 10^e eeuw komt 'Haralem' al voor in literaire bronnen. In 1572 koos Haarlem in de Tachtigjarige Oorlog partij voor de opstandelingen van Willem van Oranje. Een belegering volgde. Haarlem had als katholieke stad zwaar te lijden onder de Reformatie, hoewel er ook korte tijd godsdienstvrede was. Vanaf 1581 ging het katholieke leven in de Spaarnestad ondergronds.

Vlamingen en Fransen bezorgden met hun linnennijverheid de stad een bloeiperiode. De reputatie van schilderstad kreeg het met kunstenaars als Jacob van Ruisdael, Frans Hals en Pieter Saenredam. Haarlem is sinds 1853 de zetel van het bisdom Haarlem, sinds 2009 bisdom Haarlem-Amsterdam. De Gentse heilige Bavo is de beschermheilige van de stad.

1. Frans Loenenhofje, Witte Herenstraat 24

Het Frans Loenenhofje werd in 1607 gesticht, uit de nalatenschap van de Amsterdamse koopman Frans Loenen. Voor dit hofje werd een deel van het terrein van het vroegere Norbertijnenklooster gekocht. Deze Norbertijnen gingen altijd gekleed in het wit. Het hofje huisvestte elf arme, katholieke vrouwen. In 1609 voegde Frans Loenens vriend, de proost Jacobus Zaffius hier nog eens vijf woningen aan toe: de 'proostkamers'. Lieven de Key bouwde de toegangspoort in 1625 in de stijl van de Hollandse renaissance. Bovenin ziet u het wapen van Frans Loenen: een onthoofde leeuw. Sfeervol zijn de vier nog steeds op gas brandende lantaarns, van het oudste Haarlemse type, die het hofje 's avonds een uniek aanzien geven.

2. Hofje Codde en Van Beresteijn, J. Cuypersstraat 16-54

Hofje Codde werd in 1611 opgericht in opdracht van Mr. Pieter Janszoon Codde voor 'vier oude armen vroukens'. Codde was kapelaan van de (oude) Sint Bavokerk. Kunstschilder Nicolaes Van Beresteyn stond aan de basis van een ander hofje voor 'arme oude luijden tsij mans ofte vrouw' (1688). Het Haarlemse Hofje Codde en Van Beresteyn is in 1969 ontstaan uit de samenvoeging van beide binnenstads-hofjes. Het ligt naast de kathedrale basiliek Nieuwe Bavo. Het telt achttien bewoonde huisjes rond een binnenhof. Ontworpen door architect J.H. van der Laan.

3. Kathedrale Basiliek Nieuwe Bavo, Leidse Vaart 146

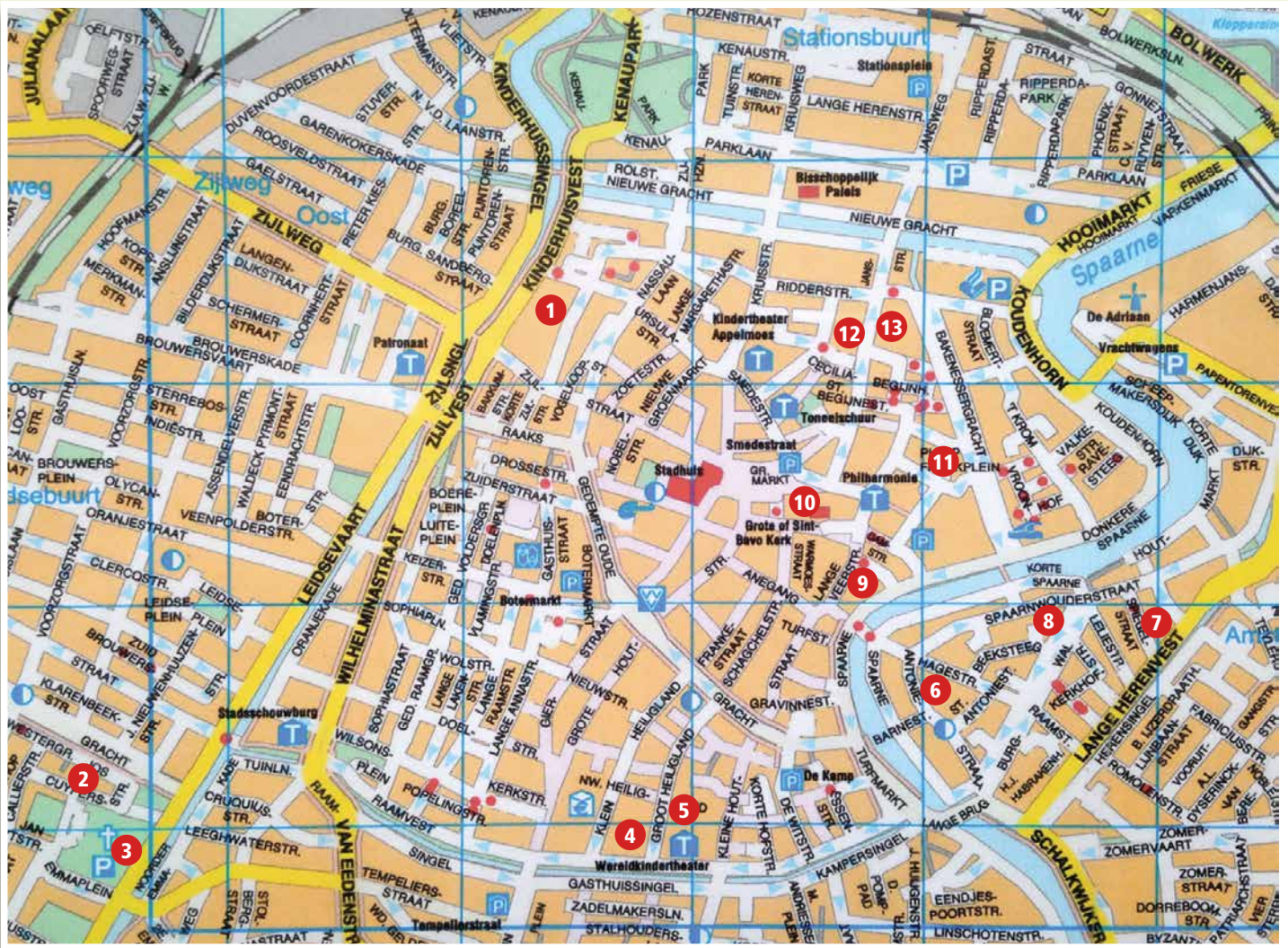
De Nieuwe Bavo (1895-1930) werd gebouwd aan de rand van het toenmalige uitbreidingsgebied van Haarlem. Door de samenwerking tussen architect Joseph Cuypers, zijn assistent Jan Stuyt en talrijke kunstenaars, geldt het als een topmonument van architectuur en interieurkunst. Samen met de Sagrada Familia te Barcelona, de Sacré Coeur te Parijs, de Westminster Cathedral te Londen en de Nationale Basiliek van het Heilig Hart (Koekelberg) te Brussel, behoort de Nieuwe Bavo tot de vijf kerken die tussen 1850 en 1950 op wereldniveau van belang zijn geweest voor een verdere architectuurontwikkeling.

De kathedraal groeide uit tot een keerpunt in de kerkbouw: van neogotiek naar een nieuwere vormgeving. Cuypers ontleende motieven aan het Romaans en de vroege Franse gotiek, terwijl in de ornamentiek Moorse en Assyrische motieven herkenbaar zijn. De art nouveau gold als eigentijdse inspiratiebron. De driebeukige kruisbasiliek met koperen koepel op de kruising, twee westtorens, kapellen langs de zijbeuken en straalkapellen rond de kooromgang, is uiteindelijk in drie fasen gerealiseerd. Er zijn onder meer ramen en wandschilderingen van Han Bijvoet, tegeltableaus van Jan Toorop, beeldhouwwerken van Johannes Petrus Maas en (edel)smeedwerk van de gebroeders Brom. Recent zijn er ramen van Jan Dibbets geplaatst, een mozaïek van Gijs Frieling en glaskunst van Marc Mulders. Dit grootschalige 'Gesamtkunstwerk' herbergt in de crypte het prachtige Kathedraal Museum, vanaf 4 april weer geopend. H. Mis: di t/m vr 12.30, za 19.00, zo 10.00.

4. Frans Hals Museum, Groot Heiligland 62

Gevestigd in het voormalig Oudemannenhuis uit 1608. In de collectie tal van schilderijen met bijbelse en religieuze thema's, waaronder de Kindermoord van Bethlehem (Cornelis Cornelisz. van Haarlem, 1591) en de Doop van Christus in de Jordaan (idem, ca. 1592). Maar ook katholiek zilver uit schuilkerken. Frans Hals zelf was katholiek en werd pas op zijn 70ste gereformeerd. Het 'Heiligland' ontleent zijn naam aan het voormalige Minnebroederklooster (1453-1581). Het feeërieke Heiliglandkwartier is geliefd om zijn verscholen steegjes, gasthuishuisjes, musea en galeries.

5. Gevelsteen hoofdpoort voormalig St. Elizabeth's Gasthuis, Groot Heiligland 47

De naam 'St. Elysabets gasthuys' komt voor het eerst voor in een archiefstuk van 1406. De naam van dit gasthuis verwijst naar de Hongaarse heilige Elizabeth van Thüringen (1207-1231), patrones van onder meer ziekenhuizen en verpleegsters. Het poortje (1767) leidde naar het vierde Elizabeth's Gasthuis (1581), nadat eerdere door stadsbranden waren verwoest of gedwongen waren verplaatst. Gelegen op de terreinen van het Minnebroedersklooster dat in 1578 tijdens de Reformatie door het stadsbestuur was geconfisqueerd. Beeldhouwer was Jan Wordman. De voorstelling betreft het vervoer van een zieke naar het gasthuis. Op de achtergrond is mogelijk een stadsbrand verbeeld.

6. Rosenstock-Huessy Huis, voorheen Sint Jacobs Godshuis, Hagestraat 10

De geschiedenis van het huis is er een van ruim 550 jaar zorg voor de medemens. Op 6 maart 1437 besloot Lysbeth Jan Bette Heinrichzoon, een Haarlemse weduwe, haar huis te bestemmen tot gasthuis voor arme lieden. Toegewijd aan de apostel Sint Jacobus de Meerdere. Sindsdien heeft het uit deze schenking gegroeide gebouwencomplex onderdak geboden aan een reeks van activiteiten, gericht op zorg voor behoeftigen van allerlei aard. Het Rosenstock-Huessy Huis, voorheen Sint Jacobs Godshuis is al eeuwen lang een pleisterplaats voor pelgrims op weg naar Santiago de Compostela in Noord-Spanje.

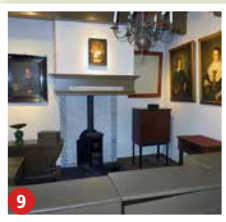
7. Gevelsteen met Dodendans, Lange Herenvest / Nieuwe Spaarnwouderstraat TO 13

Afgebeeld is een zogeheten Dodendans, met de drie standen: 1. Geestelijkheid (Ick bidt voor U), 2. Adel (Ick vecht voor U), 3. Burgerij, hier agrariër (Ick voede U). De dood spreekt: Ick stryck U algar (allemaal) ghelycke. Wie kant maken dat nieman zal laken (Wie kan er iets tot stand brengen, waarop niemand iets heeft aan te merken?). De steen 'sprekt' weer na een kleurrestauratie.

8. Woonhuis, Spaarnwouderstraat 40

In dit huis bevond zich ooit een katholieke schuilkerk en voorganger van de Spaarnekerk. In 1885 vestigden zich hier vijf zusters uit het Duitse Salzkotten (bij Paderborn) van de congregatie Dochters van Jezus en Maria, thans genoemd Franciscanessen van Alverna. Zij namen de taak op zich om zieken thuis te verplegen. Uit dit kleine convent zou zich het Haarlemse ziekenhuis de Maria-Stichting ontwikkelen. Dit ziekenhuis werd in mei 1899 ingewijd. »

9. Het Broodkantoor, Lange Veerstraat 21b

Een uniek inpandig huisje, door pastoor Bloemert – de Haerlemsche Augustijn – in de 17^e eeuw gebouwd om brood aan de armen uit te delen. Als een soort voedselbank. Recent is het huisje grondig gerestaureerd waarbij ook weer de oude kleuren zijn teruggebracht. Bloemert stichtte ook de voormalige schuilkerk aan de Kokstraat/Bakenessergracht. De vermaarde Franse filosoof Descartes was een goede vriend van Bloemert en Vondel heeft drie gedichten op Bloemert gemaakt. Na afspraak te bezoeken: buskermj@hetnet.nl

10. Kling-klang-klang: Damiaatjes St. Bavokerk, Grote Markt en daarbuiten

Men bouwde de Grote of St.-Bavokerk tussen 1370 en 1520. De houten, met lood beklede toren is 78 m hoog. Uniek in het interieur van deze gotische kruiskerk is onder meer het Müllerorgel – waar Mozart als kind nog op speelde. De Damiaatjes zijn klokken (1732) in de spits van de kerk die elke avond tussen negen en half tien volgens een bepaald motief kleppen. Oorspronkelijk waarschuwden zij dat de stadspoorten gingen sluiten. De klokken herinneren aan de verovering van het Egyptische Damiate tijdens de Vijfde Kruistocht in 1218/1219. Het verhaal gaat dat de Haarlemmers een belangrijke rol hebben gespeeld bij de val van de stad door de ketting die de Nijl afsloot, kapot te varen. In het Frans Halsmuseum hangt een schilderij dat deze episode verbeeldt.

11. Hofje De Bakenesserkamer, Wijde Appelaarsteeg 11

Dit is het oudste hofje van Haarlem, mogelijk zelfs van Nederland, gesticht in 1395. Het is een prachtig hofje met een regentkamer uit 1663. De pomp is overdekt met een mooi baldakijn, zodat de bewoonsters ook in de regen daar droog stonden. Gevelsteen: *Ingang vant Gesticht van Dirk van Bakenes [de stichter] voor Vrouwen acht en twee mael ses. Er was oorspronkelijk plaats in het hofje voor 8 + (2x6) = 20 vrouwen. Zij betaalden in de 18^e eeuw 100 gulden bij hun aankomst. Daar mochten zij vrij voor wonen, ze kregen iedere week zes stuivers, gratis turf, brandhout en met Kerst en Pasen een extra gift. Ook kregen zij medische hulp en wanneer zij kwamen te overlijden, een begrafenis. Voor arme, alleenstaande vrouwen was het hofje een uitkomst. De stad Haarlem telt nog 23 hofjes. Op de lijst voormalige hofjes staan er nog eens 27.*

12. St. Janskerk / Noord Hollands Archief, Jansstraat 40

In oorsprong een voeggotische tweebeukige kerk horend bij het in 1310 gestichte klooster der Johannieten. De kerk heeft houten tongewelven. In 1595 plaatste men onder toezicht van stadsmetselaar Lieven de Key een houten met lood beklede dakruiter met renaissance-kenmerken. Na 1579 was de kerk lange tijd in gebruik bij de Hervormde Gemeente. Sinds 1936 gemeentearchief. Beeld van St. Jan (Geertgen tot Sint Jans of Jansridder) bij de archiefingang is van Fioen Blaisse (1988).

13. St. Josephkerk, Jansstraat 43

De kerk is in 1841-1843 gebouwd naar een ontwerp van H.H. Dansdorp, architect bij Rijkswaterstaat. Boven het neoclassicistische tempelfront prijkt een rond koepeltorentje. Na de verheffing tot kathedraal (1853) werd in 1856-1857 door Th. Molkenboer het koor vergroot. De neorenaissancestische zijaltaren in het transept zijn van het atelier van P.J.H. Cuypers en F. Stoltzenberg. Het hoogaltaar is één van de weinige nog bestaande zogenoemde ciboriumaltaren. 'Ciborium' verwijst naar de tent, waarin tijdens de tocht van het joodse volk door de woestijn de Ark des Verbonds was geplaatst. H. Mis: ma, wo, vr 9.00 (Mariakapel), za 12.00 (Mariakapel), zo 11.15.

Michel Bakker

Met dank aan Martin Busker, Wim Eggenkamp, Pim Hurdeman, Gerard Jaspers, Olga van der Klooster en Hein Jan van Ogtrop